

Esku-langintza, bere aldaketak eta arauak

SARRERA

Esan dezagun sarrera-gisa, esku-langintza aztertzen dugun ontan, etnografiako ikerketa egin naiean aztertzen dugula batez ere. Adibidez, *uztarria* edo *buztarrixe* aztertzen dugunean, ez dugula artzen emen ormetako apaingarri denez, edo-ta jantziak zintzilik ipintzeko erabiltzen denez; emen aipatzen dugunean, abereak lanerako uztatzeko erabiltzen dana adierazten dugu; eta berdin, *argizaiola* esatean ere, izenak dionez, eskubildua edo argizagia bildurik elizan sepultura ordeko zapi beltzaren gaiñean erretzen edukitzekoa adierazten dugu, eta ez apaingarrizat ipiñi oi dan gauzatxo polita denez.

Esku-langintza idazten dudanean, batez ere eskuz edo eskuen bidez egingdako lana adierazten dut; eta lanbide ontan, gizakia bera dugu lenengo, lan tresna bigarren mailan dalarik. Bestalde, euskal esku-langintzaz ari geran ontan, oso gogoan edukitzekoa da, noski, non-naiko gizakiak bear berdiñean aurrean, erantzun berdiña edo berdintsua ematen du, non-nai ere antzeko irtenbeak artuz. Gure baserritarrek asko erabiltzen duten *lera*, adibidez, ez da gurea bakarrik, antzekoak erabiltzen bai-dituzte emendik urrutira ere gauzen eraman-ekarrirako. Adarretakoa da gure uztarria; baiña emendik oso urruti ere ba-dira lanerako abere adarduneri beren adarretan lotzen dizkietenak. Emen aipatuko dugun *esku-langintza* euskalduna dala esatean, ez dugu ukatzen euskalduna danik, baiña aldi berean ez da gurea bakarrik, zenbaitetan beintzat.

ALDAKETA - AURRERAPENA

Askok bestela uste ba'dute ere, esku-langintzak beti aurrera jarraitu du, batzutan garrantzi aundirik gabeko aldaketak egiñez eta urrengoan aundia-goak, aldiz oso geldiro ta aldiz laisterrago burutuz aldaketak edo aurrerapenak. Arako grezitar Heraklito'rena gertatzen da esku-langintzan ere: «Ezer ez egonean, dana joanean».

Aldaketak sortutako makina dugu kiloa edo murkilla. Eskuz eragindako anezka beti pixkabana aldatuz joan da bere mugen barruan. Onela, goitik beerakoa izatetik, zearkakora egin zuan aldaketa bat anezkak.

Zearkako edo etzaneko eungintza edo oialgintza ejiptorrek asmatua dala diote, Jesukristo baino 1500 urte leenago gutxi gora-beera. Onen alderdi berezia ontan dago: ariak beren luzeran irazteko edo bilbatzeko makinak darabilkian aldizkako eragiñak edo atzera-aurrerak. Eta urteen joanean, aurrerapen au ere ez da leengoan gelditu; erosoago ta laisterrago lan egitera iritxi da baizik.

Argizaigilleak eramapenik aundienaz burutu oi zuan bere langintza aspaldi artan, algodoizko metxa gertutu ta gero argizagiz bildmena e.a. egitekoan. Orain ez du berak metxarik egiten eta ezkogintza bera ere gal-zorian da.

Langintza berari jarraituz, esan dezagun kandelak eta zuziak ere egin oi zituztela: argizagi urtua antoxiñean artu ta metxari gaiñera bein eta berriz ixuri oi zioten, kandelak naiz-ta zuziak bear zuan lodiera artu arte. Azken-aldera utzi zuten lan-egikera ori ta metxa bera sartzen zuten ontzi aundia-goan, an artu zezan bere lodiera.

Mende onen asieran bertan ba-zan Durango'n iltzegille bat bere lanerako, tresna auek besterik etzuana: ingude edo txingura bat, burni-guraize bat eta iltze-eredu edo iltze-ontzi bat. Bizkaitar iltzegille aren garai bereko beste batek Tolosa'n, bere motzean ere aurreratuxeago izaki, ba-zuan zerbait geiago: iltze izan bear zuan gaitzat, burni-ziria landutzeko, eserleku bat antolaturik zuan, bertan neurria, ebakitzeko bear zuana, zulo berezi bat iltzekia sartzeko ta oiñ-olez eragindako mailluz burua eratzekoa. Irudia ikusiz gaiñera, aixago ulertzen da langintza onen aurrerapena.

Era berean, gazta-gintza ere aldatzen doa artzai-txabola txikiaren barruan. Emen aipatuko ditudan artzaiak, Urbia'koak dira, auen langintza aztertu baidut bertatik bertara; auek, bada, esnari bear bezain epel iraun-erazteko, ur epeletan sartzen dute esne-ontzia. Ez da, noski, aurrerapen arrigarria, baiña errazearen ere ez da aspaldikoa; uskeria duridian arren, mesedegarri gertatzen zaie, lana lasterrago ta errazago egiten bai-dute era ontan.

Aramaio'ko gurdigilleak oraintsu egiten zituan gurdi edo *burdixe* aiek ere ba-zuten aurrerapenik: *burdin-orraxiek* edo gurdi-orraxe izeneko lau ol izaten zituzten bitartean leengo gurdiek neuk Berastegi'n eta Ezkio'n eta geiagotan ezagutu ditudan bezala, *aramaioarrak* olakorik gabe antolatzen zituan.

Gurdi-orraxe oien bidez lotzen zitzaion gurdia kurpillen ardatzari, alde bakoitzen bi orrazek eltzen ziola. Aramaio'koak, berriz, zurezko orrazeen orde, burni-zerrenda biurri bana alde bakoitzean eta mutturretan tornilloz lotuta.

Burni-olarik aspaldikoenak, mendian bertan izaten ziran, beren eginkizunera tokirik egokienean: batetik, burnia ateratzen zuten mea-tokitik gertu eta bestetik, sutegirako ikatza egin oi zuten *txondarra* zegon lekutik urbil, alegia.

«(...); en lo antiguo es muy cierto se fabricaba el hierro a fuerza de brazos, moviendo los fuelles los hombres, y batiendo con martillos las fundiciones, que hacían, que precisamente serían pequeñas: ponían sus fábricas en Montañas, y qualquier parage, que fuese acomodado para carbón; de que oy ay vestigios (...)»¹.

Asierako burni-ola txiki ta atzeratu aiek, bukatu egin ziran pixkabana, erreka ta ibai-ondoetako ola aundiagoak sortu ziranean.

«He llegado a entender que por más providencias que se han tomado a fin de que los ferrones de esta villa fabricasen hornos para la calcinación de la vena por los perjuicios que ocasiona a los montes de esa Parzonería el método de calcinarla con troncos de árboles cortados por pie, sólo ha sido V.M. el que ha puesto en egecución esa útil idea siguiéndose todavía por los demás la costum-bre antigua (...)»².

Ur-ola edo uraren eragiñez lan egiten zuten olaetako gauzarik garrantzizkoenak, auek ziran: ubidea edo antepara ura eramateko, azania edo ur-kurpillak beren ardatz agindunekin, maillutzarra, auspoak, sutegia, txingude edo txingura.

Antepirako ura neurria erabiltzeko, txinbo edo eskuila itxi ta idekiz neur-tzen zuten, eta *gezur-aska* edo *guzur-aska* zeritzaion zirrituan beera erortzen zan ura, ur-kurpillatara; uraren eragiñez ibillian asten ziran kurpillak eta auen bultzadaz baita maillutzar edo gabia ere gora ta beera asten zan, eta auspoak ere bai aize-ematen asten ziran. Kurpilla auek izen bereziak zituzten, *erruedak*, *errobadeak*, *karramak* eta auek beren ardatzean zituzten agiñek ere ba-zituzten izenak: *mazo-kabi*, *matxukarri*, *mazukero*, *maisukari*; kurpilla besodunak, urak jotzean, ibillian asten dira ta beren ardatzetako agiñez ibillian jar-tzen dituzte bai auspoa suari aize-ematen eta bai gabia ere txingura gaiñean «tiriki tauki, tauki, malluaren otsa...».

Burni-ola guztiak aurrerapen eta berrikuntzaren menpe biziziran, lana erraztu ta ugartizearen billa. Ona emen adibide bat, aurrerapenak ulertzeko, 1806'gn urtekoa da:

«Sobre el invento para ser aplicado a ferrerías.

1. Pedro Bernardo Villareal de Bériz: «*Máquinas hidráulicas de molinos y herrerías y gobierno de los árboles y montes de vizcaya*», 43 or.

2. Kakotx artean eman dugun zati ori, Gipuzkoa'ko Probintziak artutako erabaki bat betetze-ari dagokion agiria da: Zegama'ko ola-gizonek burnikia urtzeko labeak egin zitzatela aginduz artutako erabakia, ondotik ebakitako zugaitzak sutzeko orde. «Archivo Provincial de Guipúzcoa», Sec. 2, Neg. 21, 1798'gn. urtea, Leg. 94.

El señor (...) regidor jurado de esta ciudad (San Sebastián) hizo presente a la Junta que (...) ha inventado una máquina para que las ferrerías trabajen con mucha economía de agua y que la ofrece a la Provincia.

El objeto principal de esta máquina consiste en hacer que las ferrerías trabajen con la mitad de agua que el presente, haciendo que una misma rueda ande a un tiempo tres fuelles o barquines y dos mazos, en lugar de que en el método actual los barquines y dos mazos necesitan tres ruedas, y por consiguiente mayor cantidad de agua, que la sola rueda en la nueva máquina (...)»³.

METALAREN ESKU-LANGINTZA

Zura, burnia ta arria eraldatzen dituan lanari, esku-langintza aundia esan oi zaio, edo esku-langintza nagusia, eraikintza aundietan ageri izan dalako. Begiratu besterik ez dago zenbait elizari ta bestelako eraikintza aundieri; eta or ditugu gure aspaldiko baserriak ere, zeaztasun eder ugariz ornituak.

Burnia

Burnia erabilliz burutu izan diran esku-lan guztiak izendatzea bera ere neurritz gorakoa da idazlan onen mugentzat: batetik baserri ta kale-etxeetako burnidura edo burni-lanak mutur batean, eta bestetik damaskintza lan bitxia beste muturrean, batez ere eibartarrek burutu izan dituzten lan zoragarriak, ain zuzen ere euskeraz *eibar-lan* esateraiñoakoak. Metalkien esku-langintzak, eta burniarenak batez ere, burni-ola ain ospetsuak aipatzera garamazki; olagizonak ere, azkenean, esku-langille bai-ziran. Burni-olen goi-maillak XVI, XVII ta XVIII'gn mendeetan izan zirala esan dezakegu. *Ola* auen aldi berean eta aieri loturik ugaritu ziran ontzigintza, aingura-gintza ta izkillu-gintza.

Aingurak

Aingurak guztiz aspaldikoak dira, eta, jakiña, asierakoak arriz eta egurrez egiñak, noski; beren izena *arrankilla* zan lenengoetan. Ezin ukatu, ontzigintza ta aingura-gintza elkarri loturik sortuak diranik. Bein baiño geiagotan esan izan dut, artzai-irudirik ez dala gure buruan sartzan bere makillarrik gabe; era beretsuan, bada, itsas-ontzirik ere ez daiteke aldi berean arrankilla ta geroagoko aingurarik gabe.

Batzuetan esku-indarrez eta geroago ur-indarrez eraginda ibiltzen zan *gabia* izeneko maillu aundia, arek joka landu zezan burnia. Orrelaxe joka lantzen zituzten ainguraren zangoa, gurutzea ta txirrindola. Gai au ukitzean, ipuin bat datorkit burura: itsas-gizonak, aingurak egitekoan, txangurruaren antzera egiten asi omen zirala.

3. Arazo oni buruz, zabalago mintzatzen naiz «*De Etnografía Vasca (Cuatro Ensayos), El Caserío - Ritos Fúnebres - Galera del boyero - Las Ferrerías*», liburuan 153-156 orrialdeetan.

Aita Larramendi ospetsuak idatzi zuenez, *zearroak* edo ola aundiak guztiz bearrezkoak ziran aingurak egitekoan, bakoitza berrogei kintaleko pixudunak ziralako; aingura txikiagoak egitekoan, berriz etzan ola aundien bearrik⁴.

Aingura-gintzak garrantzirik aundiena XVIII'gn mendean lortu zuan, Gipuzkoa'ri dagokionez beintzat. Eta aingura-gintzan lan guztiz berezia egin zuan Gilisagasti ayarrak.

Gilisagasti'tar Juan Fermin, tamalez naiko ez-ezaguna zaigu giputz geranori, bai bere bizitzari ta bai bere ekintzari dagokienez. Gure artean berak lortu zuan lenengoz aingura aundiak egitea: 1739'gn urtera arte Holanda'tik ekarri oi zituzten aundiak, 79 kintaleko aingurak.

«(...) V. Para ello estuvo ocultamente en Olanda, aprendiendo el mecanismo de esta Fábrica; y sin concluirlo, tubo que escapar, quando se penetró su designio, porque corría riesgo su vida; pero de allá trajo, y estableció en su Obrador el Pescante mayor, con que se manejan las de magnitud; el Mazo grande de 18 a 20 arrobas de peso para hacer la unión de los brazos; el uso del Carbón de piedra, cuya actividad es indispensable para la firmeza de las soldaduras de ellos; el conocimiento del temple de éstas, y algunas otras cosas conducentes a la perfección y economía de su Obra (...)»⁵.

Aya'ko Santiyo auzoan eta «Arrazubi-Olazabal» baserriaren atzean oraindik ere an daude erdi-erorita Gilisagasti'tar Juan Fermin ola-gizon ospetsuaren ola aundiaren ondakiñak.

Aizkora

Euskalerrian garrantzi aundiko sutegi-lana izan da aizkoragintza. Aizkora dugu, izan ere, euskaldunak aldirik aspaldienean asita gaur arte erabili izan duan lanabes edo lan-tresna. «Aizkora itxean eta kertena basoan, eztaukazu arturik senarra besoan»⁶.

Lanerako tresna izateaz gainera, aizkorak ba-ditu beste zenbait alderdi gure artean, batez ere nekazarien bizitzan: batetik apustueta eta bestetik gure euskal-mitolojia. Gaur bertan ere ba-ditugu aizkora-gintzako sutegiak Leitza, Ezkio ta Urnieta'n, aldaketa ta berrikuntza aundirik gabe jarraitzen dutenak.

Tolosa'n izandako aizkora-gintzari dagozkion zeaztasun batzuk eman nai ditugu emen, askorentzat arrigarriak: batetik, gaur arte argitaratu gabeko agiria dalako, baiña bestetik Gipuzkoa'ren uri-buru zaarrean izandako langintza dalako.

4. Manuel de Larramendi: «*Corografía de Guipúzcoa*» - Edición 1882, 66. or.

5. Juan Antonio Enríquez: «*Memoria sobre las fábricas de anclas, de palanquetas, de batería de fierro, la fundería, y otros establecimientos en la Provincia de Guipúzcoa*» - Año 1787 - San Sebastián.

6. Resurrección María de Azkue: «Aizkora itsean» en el «*Cancionero Popular Vasco*» - «Séptimo grupo-Epitalamios», 6-8 or.

«En esta villa de Tolosa a veinte y nueve de abril de mil ochocientos y quatro ante mí el escrivano Real y del número de ella y testigos Dn. Joaquín Francisco de Arrivillaga, maestro armero de la misma vecindad; bajo de juramento voluntario que prestó a Dios Nuestro Señor sobre una Señal de Cruz en forma debida de dro. dijo y declaró: que de orden y comisión de D. Martín de Udave vecino también de esta indicada villa, ha trabajado ciento y cincuenta achas de cortar, con hierro tirado en la ferrería llamada de Amaro, y azero fabricado en la de Pisua, ambas en jurisdicción de esta significada villa, cuyas achas son de peso de quatro y media a cinco libras, y tienen todas la marca del apellido del declarante, y están colocadas en tres cajones (...)»⁷.

Joareak

Artzantzari loturik irauten dute sutegiak eta ingudeak ere, yoarea ta zintzaria egiteko bearrezkoak diranez.

Yoarea ta zintzarria abereen leporako dira batez ere. Baiña izan ditu ta oraindik ere ba-ditu beste eginkizun batzuk.

Guda-ekintzetan ere aipatu izan dute yoarea antziñate aspaldian. Gudako berri ematekoan, onelatsu adierazten digute: alde bietako gudariak borrokatzean, *yoareak mututurik* joaten zirala.

Siniskeri ta mitoloji maillan ere ba-du yoareak bere aalmen berezirik. Azkue'tar Resurrekzion Maria'k idatzirik duanez, yoarearen ota naikoa da deabrua edo gaizkillea inguruetatik uxatzeko. Ba-dira esaera zaar bitxiak ere: «ardiek txabolan beren yoareeri eragiten ba-diete, elurra biaramonean»; eta «zaldiek yoarerik astintzen ez ba'dute borda barruan, are-ta elur geiago».

Dantzari batzuek ere erabilli izan dute zintzarria, koskobilloen antzera; geienetan, ordea, *toberak* diranean bezalatsu, alargunen bat ezkontzen danean erdi-isekaz noski.

Iñauterietan erabilli izan dute ta astindu yoarea, besteak beste. Nekazarien arteko Iñauterietan erabiltzen dituzte, batez ere, yoarea, aurpegi-ordekoa ta txantxo edo mozorro-jantzia, abereren baten antzera gizakia itxuraz aldatzeko.

Artzaiengana biurtuz, esan bearrekoa dugu, yoarea naiz zintzarria aukeratzetan, *soiñu* berezikoak nai izaten dituala artzaiak, bere abereak urrutira erraz ezagutu ta berezi aal izan ditzan.

Ontan ari geranez, Arantzadi jakintsuak edesten digun auzia gogorazi nai dut emen. Bei bat norena zan erabakitzeke auzitegian, yoare-otsa bereiziz egin bear zuten aitorpena testiguen eta... tobera edo zintzarroska biurtu zuten auzitegia.

7. Archivo de Protocolos de Guipúzcoa (Tolosa). Leg 704, fol. 27 - 1804 urtean.

Buztingintza

Aspaldikoa da buzingintza. Neolitos edo Arri-aro berriaren aldikoa dala esan bear. Buztiña eskuarteetan landu ta tankeratzeak, leenago ez bezalako ontziak bere esku izateko egokiera eman zion antziñako gizakiari.

Buztingille edo eltzegilleak ez du lur-axalean aurkitzen buziña: barruraxe-ago zulatu bear izaten du, buztin ona ateratzeko, zentimetro batzuk barrura geinetan. Lenengo buzingille aiek dana eskuz landu bear ko zuten buziña, baiña gerora, urteen joanean, asmatu zituzten tresna lagungarriak ere: adibidez bilgin edo tornua, buziñari biraka erabilliz bear dan tankera ematen diona. Onela, bada, tornuan biraka dabillen bitartean ematen dio ontziari nai dan neurria, nai dan itxura. Ontzi bakoitzari bere egitura eman ondoren, labera sartzen du ta antxe beroaren beraz egosten da, erretzen da buziña.

«Erri-lagunen Ekonomi-bazkunak» egindako agerpenetik, buzingintza ta tellagintzari dagozkion zatiak aukeratu ditut.

«M.N. y M.L. Provincia de Guipúzcoa Señor

Los nombrados por V. S. para conferir sobre los quatro últimos puntos de convocatoria y los demás que se ha servido de encomendarme, tenemos por conveniente hacer presente a V. S., para nuestro descargo, lo siguiente:

Que para el establecimiento de fábricas de alfarería, haga la Diputación reconocer el terreno por persona inteligente de su satisfacción, y tome después las demás providencias correspondientes a la erección de ellas, procurando quitar a los naturales la aprehensión que tienen de que semejantes oficios desdican de la nobleza, y dándoles a entender que nada pierden por ocuparse en ellos, para ser admitidos a los honoríficos.

Que para estimular a los hijos de V. S. a trabajar tejas y ladrillos, serían medios muy conducentes, 1.º- que las repúblicas o particulares que dieran tejeras en arrendamiento, prefieran por el tanto a los naturales, igualmente hábiles, de los extranjeros. 2.º- que, cuando en falta de aquellos hubiere de valerse de los últimos, se les precise a instruir y enseñar el oficio a número determinado de muchachos paisanos, y para animarlos en ello se les dé de balde la argoma concejil, con preferencia a otros, y la leña al precio que para las cocinas. 3.º- que las repúblicas puedan dar las tejeras sin almoneda a personas de su satisfacción, quando les pareciere ser más útil al común. 4.º- que a qualquiera hijo de V. S que se dedicare a este oficio, se le libre de todo género de impuesto, gravamen y cargas concejiles (...)⁸.

Arriaren esku-langintza

Arria ta berarekiko langintza aipatzean, ezin utzi aipatzeke argiñak eta argin-maixuak, benetan garrantzi aundiko aberastuaren iturri bai-dira Euskale-

8. Archivo Provincial de Guipúzcoa. Sección 2.ª - Neg. 21 - 1770 urtean - Leg. 72.

rriko esku-langintzari dagokionez. Eta ontan ziñez jakingarriak dira illarri boro-
bil edo arri-gizonak, Euskalerrikoak bakarrik ez diralarik ere, gure aurrekoen
eder-lanak ezagutzeko bide egokiak ditugu.

«Bide ertzeko gurutzea»

«Ain maite nuan aiskide baten
Zorigaiztoko eriotz latza
Adirazten dit sasi ondoan
Tente dakustan gurutze beltzak».

«Egun illuntsu tamalgarria
Oroitzen dit, ba, gurutze itzalak,
Ta au ikustean, ezin aztu, ba,
Ne aiskidea emen il zala!...»

«Gurutze beltza larrak artua
Bi txoritxo illak bere oiñean...
Beazunetan igeri daukat
Nere biotza une onetan...»

Garbizu'tar Jon, «Zubigar»⁹.

ESKU-LANGINTZA ZUREZKOETAN

Baserririk urrutikoenek ere garai batean baiño bide obeak dituzte, beren
etxeko ateetaraiño era-berritu dituztelako. Orrela gaur ibillirako ta eraman-eka-
rriko ba-dituzte zenbait erraztasun berri. Baiña oraintsu artekoan, gurdia izan
da mendibideak zear eraman-ekarrirako tresna nagusia mende luzeen joanean.
Ez da arritzekoa, beraz. artzai etziran nekazarien bizitzari estuki loturik iraun
izana gurdiak. Gure artekoa bakarrik ez dan oiturari jarraituz, ezta-bezperan
emaztegaiaren *arrioa* gurdian eraman oi zuten, gurdi-negar zoli ta alaiak biara-
moneko gertakizuna adierazten zualarik. Bestalde, gurdi-negar berezi onek ba-
zuan alderdi mesedegarria: bide estu ta biurritan barrena joan aiñean, urrutira
adierazten zuan ba-zetorrela, bide berean zijoanak kontuak atera zitzan eta toki
egokian itxoegin, biak gurutzatu aal izateko. «Gurdia, zaarrago ta negartiago»...
«Gurdiak, zaarrago ta negar-ots aundiagoak» esan oi du esaera zaarrak.

Gaur oraindik ere nekazari artean dabiltzan gurdiak, era-berrituak dira:
burnizko ardatza ta gomazko gurpillak dituztenez, berebillen antzekoago dira.
Beste nonbait esan dudanez, esan dezadan berriz ere, ixillak dirala gurdi
auek, ez dutela eztaietako alaitasunik eta lanaren nekerik adierazten urrutira.
Gogor eta otz biurtu dira gaurko gurdiak, ez daramate biotzik.

9. Garbizu'tar Jon edo «Zubigar» dugu bertso auen egillea.

Uztargillea

Uztargillea dugu beste esku-langille mota bat lagintza guztiz zabaldua egiten duana Euskalerrian barna; baiña abereak lanerako lotzeko uztarria aipatzen dugu emen, eta ez kanpai edo ezkillak zintzilik edukitzen dituan uztarria. Euskaldunon arteko uztarria beti adarretakoa da, osokoa edo puskarik gabea ta geienetan pago-enborretik ateratakoa. Lepagaiñean, garrondoan jartzen zaie abereeri ta adarretan lotzen. Uztarriak bere gain-aldean irudi ta apaingarri asko izaten ditu bera xixelkatuz landuak: aldiz ostoa ta landarekien irudiak, aldiz idi-buruenak, eta guztiak *begizko* deritzaion gaitzetik babesteko ustetan jarriak; auxe da gure uztarrien gauza berezietako bat. Esku onez landuak izaten dira edergarri auek. Baiña ona emen beste zerbait guztiz bitxia: arrotzen begietatik gordetzeko, ardi-larruz estalirik erabiltzen dute uztarria abereen buru-gaiñean, eta baserrian azaltzen dira esku-langillearen trebetasunak, uztarria askatzean.

Arantzadi'tar Telesforo jaunak, aspaldiko esae ra gogorazten digu: «Idiari adarretik eta gizonari itzetik», eta gero beste au esaten: galiziar, portuges, anpurdetar, italiar, eslavitar, ungaritar, errumanitar, grezitar, asiatar eta afrikatarrek ez dutela uztarririk adarretan lotzen. Penintsulan barrena, Frantzia'n, Suiza'n, Beljika'n eta Tirol'en barrena, berriz, gurearen antzera adarretakoa erabiltzen dutela.

Argizaiola-gille

Argia, bizientzat bezain bearrezko dala ildakoentzat esaten duan ustea edo siniskeria –kristautasun aurreko aztarna da, zalantzarik gabe–, indar aundiakoa izan da aspaldidanik gure artean. Orrela, gure elizetako arlosa gaiñean edo-ta zurezko zoruan, garai batean egiazko illobi ta gaur illobi-ordeko diranetan pizturik ikusi izan dugu argia. Ortarako egiten zuten argizagi edo ezkoa, batzutan ori-gorrixka ta bestetan zurixka, aundixeago naiz txixixeago, bildumen egiñik elizkizunetan piztutzeko. Gure argizagille edo ezkogilleen esku-langintza zan ori ere ertzerri.

Argizaiola izeneko olean bildu oi zuten argizagia ta *oolekoa* esan izan zaio. Eta *argizaiola* bete-beteen elizkizunetarako da, argizagia bertan bildurik animen argitarako edo ildakoen laguntzarako erretzen edukitzeko. Aldiz dotorezi gutxiko ol txabala da *argizaiola*, naiz lau anakoa ta naiz bestelako; eta aldiz, bi muturretan esku-lan egokiz landua, argizagia biltzeko tokia izan ezik.

Eta *argizaiola* dalakoaren alboan askotan ikusi izan dugu ezko-mutil edo argi-lekua, kilo bana baiño geiagoko kandela aundiak zulotan sartuta edukitzekoa: antxe kandela lodiak muturrean burni-orizko txapelaz ornituak, pizturik argi motela emanez erretzen.

«Beste erri bat ere ikusi genduan mendi-egalean kokatua, bola-jokuko birla erorien antzera zegona; iritsi giñanean, ildako emakume baten illetak ospatzen ari ziran eliza zaarkituan. Euskalerriko oitura danez, emakume belaunikatu bakoi-

tzaren aurrean eta zapi beltzaren :gaiñean, argizagi bildumenak erretzen, buruak beetik goruntz argitzen zituztela: argizagien argi apalak nabarmendu egiten zituan emakume buru-makurren aurpegietako zimurak eta bekoki dizdiratsuak eta esku bilduak errosarioa zintzilik. Jaiera sarkorra zan benetan.

Elizako zorua zeoro izkutatzen zuten ainbeste gorputz illun eta beeruntz makurtuek...

Aaztu eziñekoa, bestalde, abesti ez-berdin ta organorik gabeko ura, ordu luze-etako jardunean; eskari luze ta doiñu bakarrekoa, geldia, eztarri-otsezkoa, erriko abestaldearena baiño goibelagoa oraindik apaizaren eztarria»¹⁰.

Artzaien esku-lanak

Artzaien txabolari loturik irauten duten zenbait tresna berezi izendatuko ditugu emen: kaikua, oporra ta abatza, ontziak dira irurak eta bakoitza puska bakarrekoa, zurezkoak noski; malatxa, esne gatzatua naasteko, leen zurezkoa ta orain metalezkoa; *zimitze*, *zimitza* barruan gazta estutu ta tankeratze-koa; abatzaren gaiñean alderik alde ipintzen duten *txurka* zuloduna, onen gaiñean jarritako zumitzean gazta estutzeko.

Oinetakoak

Abarketa, Espartin

Abarketa-gintza edo espartin-gintza ez da gaur onezkero esku-langintza: mekanikaz orniturik, industri-lan biurtu da. Oraindik ere, ordea, erriren batean ikus genezake abarketa-gille bat edo beste, antxe etxe-atarian bere bakar-lanean, bere aldera makurtutako zurezko aulkian eta eztena eskuan duala.

Zoru edo azpia egiten du esku-langilleak lenengo, *yute* izenekoa txirikor-datu edo iru-biurtuz; orrenbestez, egiñik du irazia. Txirikorda edo trentza ori bitarikoia izan oi da: barruan bi ari gurutzatu gabe dituanean, *animadun* deritzaiona bata, eta ari gurutzatua duanean, *anima gabea* bestea. Ondoren, erdi aldea lotu ta josi egiten du dana. Zorua egindakoan, oiala erasten dio, barru aldetik eta kanpotik josten diolarik. Azkenik, galartzu edo lokarria ipintzen dio. Oiala ta lokarriak, biak ere algodoizkoak izan oi dira.

Abarketa-gille urtetsu bat datorkit burura: Mujika'tar Juan zan esku-langille au, Albiztur'koa zan bera ta erri ortan eman zuan ia osorik bere mundualdia.

Adiskidetasunik ere ba-nuan Mujika'rekin, erriko bizargille ta sakristau izateaz gaiñera, olerkari ere izan zanarekin eta berari zor dizkiot bertso auek:

10. Emile Verhaeren. Darío de Regoyos: «España Negra», 27-29 or.

1

Alpargata zoruak
urditu eta josi...
eskuz egiten nuan
aspaldi ikasi.

2

Anima-dun trentza ta
anima gabea...
josten zaillago baiño
au askoz obea.

3

Anima gabe trentza,
gizona animakin,
iraunkorrago dira...
nai ba'dezu jakin.

4

Gizaldi onen asieran
Azkoiti'n geienak,
alpargata egiten
eskuz zekitenak.

5

Orain aulkit'eztenak,
noski, erdoituta...
orduko egun ayez
ez nago aztuta!

Abarkagintza

Ortxe berrogei bat urte bitartekoan, artzaien eta baserritarren oiñetakorik erabilliena, batez ere ain ugari diran eguraldi euritsuetarako. Iaruzko abarka izan da. Aymeric Picaud, ibiltari arrotzak, XII'gn mendean, zurratu edo landu gabeko Iaruzko abarkak ikusi zituala aitortzen du: «Así los hombres como las mugeres usan comunmente en quasi toda la Provincia el antiquísimo calzado de las 'abarcas', y fuera de los días festivos rara vez de zapatos», dio Landazurik¹¹.

«En vez de zapatos lleva suelas de cuero de todo, que sólo tienen un pequeño borde arqueado y se atan con cuerdas, las 'aharcas' de que ya se hace mención en los más antiguos tiempos»¹².

Leitza'ko «Unaienea» baserriko Eguzkiza'tar Domingo ola-gizonak bere kontu-liburuan, ona zer-nolako oarra dakarren:

11. J. J. de Landazuri y Romarate: «*Historia General de Alava*» - Tomo I, p. 155.

12. Humboldt: «*Los vascos. Apuntaciones sobre un viaje por el País Vasco en primavera del año 1801*». «Auñamendi» Sorta - Z. 103, 118 or.

«Miguel de Zubiri, pastor, se entró a servir a razón de 20 de soldada, una camisa y medio cuero de baca para abarca por año, él día primero de Diciembre de 1773».

Gure abarka, beikiaren larru-pusketa bat besterik ez da. Beiki larrutu berriaren larrua, osorik erasi oi du *abarkagilleak* eta berak garbitu ta legortuko du; beste gabe prest izango da abarka biurtzeko. Abarkagintzan bearco dituan tresnak auek dira: zurezko tresna bat, larruari illea kentzeko; zurezko orma batzuk, abarkari bere egitura emateko; *urkilla*, *sarde*, *matxarda* bat, aiztoa, eztenak, guraizeak eta zurezko malluxka.

Abarkaren ertzak eta batez ere muturra larru beretik ateratako zirrindaz josten dute. Oiñari lotzeko, berriz, algodoizko edo bestelako lokarria izaten da. Orizka izan da abarkarik erabillien. Nola-nai ere, nolako larruz egiñak diran abarkak, alakoxe kolorekoak izango dira.

Eskalapoiñak

Luzaide'n bertako azken *eskalapineilia* ezagutzeko egokiera izan nuan. An dioten *eskalapin* edo eskalapoin oiek, eskalaproi edo zur-oski ere deituak, errialde askotakoak dira gureaz gain. Bi eratako *eskalapoiñak* adieraziko ditut: abarketaz gaiñ edo abarketa soiñean dala erabiltzekoa da bata, geiengtan larru-zerrenda bat gaiñean duana; bestea, berriz, bera soillik jaztekoa, larru-zerrenda berekin duala beti.

Edozein zura egokia ez danez, intxaurra, urkia, altza naiz gaztaiña erabiltzen dituzte, batez ere, aalik garbien eta soillenak, adabegirik gabeak noski. Bear dan neurrira moztu ondoren, zuritu edo azalkendu ta legundu egiten dute aizkora arruntaz. Urrena, aizkora bereziz landu bear izaten dute, kanpoz oiñetakoaren itxura emateko. Barrua ustu ondoren, bear bezala legundurik utzi oi dute. Gaur oso gutxi erabilliak dira oiñetako auek.

Oialkintza

Antziñatik datorkigun lanbidea dugu oialkintza ere. Adibidez, Bergara'ko Oialkintzaren Arauak 1497'an sortuak eta gero «Reyes Católicos» zertzaientek onartuak dira; onela adierazten digute¹³.

Linua

Baserrietan oso zabaldua izan da liñugintza. Beren soroetan ereindako liñua, etxean lantzen zuten eta gero liñuzko zapiak ere etxean egin oi zituz-

13. Zumalabe'tar liñaki argitaratuak dira erri-arrau auek, BSBAP - 1973 XXIX'gn. urtea, *Cuaderno* 4.º, 533-545 orrialdeetan.

ten. Etxe geienetako liñugintza ta oialgintza, egia esan, etxeko bearretarako izaten zan. Ba-ziran, ordea ortarako lantegi aundixeagoak, gizonezko naiz emakumezkoren batzuk lanbide ortatik bizi izateko eran antolatua.

Artillea

Ekainillez eta uztaillaz egin oi dute artzaiek beren artaldean ille-mozketa. *Artillea* egiteko, aurrena ardien illea garbitu, legortu ta kardatu egin bear izaten dute. Ardatzean edo goruetan egiteko, beste izen batzuen artean *txabilla* izenekoa erabiltzen zuten: arra beteko agin-egurra erdi aldea bira osoan meeturik eta erdi-erdian kakoa duan tresna. Iruteko sortu zuten kiloa edo murkilla, zurezko naiz burnizko tresna ezaguna ta lana ariñago egiteko eratua. Urte asko-asko ez dirala ikus zitezkean emakumeak era ortan iruten.

Oialak

Oialkintzaz batera gogoratzekoak dira irulea ta eulea ere *-eule* edo *eune*-beti beren anezkaren ots eta run-run berdiñaren artean. *Eule* edo *eune* oiek ia erri guztietan ziran, baiña mende onen asiera beretik onuntz galdu dira etxe-oialkintza guztiak azkar batean.

Elduaiein'go emakume irule batzuek, iruten ari ta ari, baiña ez omen zuten sinisten sorgiñik ba-zanik. Bizi-bizirik agertu ta ala esaten omen zieten sorgiñek: «Ez gerala, ba-gerala... amalau milla emen gerala».

Agurain'go Udal-batzak 1709'go irailaren 22'an onela dio:

«Como el oficio de tejedor es descansado y se ejecuta bajo cubierto, sin exponerse a la inclemencia de los elementos que padece el labriego, hay muchos de estos que, negándose a sí mismos, abandonan la labranza, profesión de sus padres, y aprenden el oficio de tejedor, lucrativo de suyo, porque cobran su trabajo a doble precio que antes. Por eso, y siendo así que hasta época reciente era profesión ejercida por mujeres, y no contando la villa más que 190 vecinos, se ha elevado el número de tejedores a 34, siendo otra de las causas del aumento la facilidad de aprender ese oficio y el reducido caudal necesario para establecerse. Que al ver cómo con poco trabajo comen, visten y calzan, tienen los tejedores mujeres donde escoger para casarse, siendo pretendidos hasta por las hijas de los labradores.

Atendiendo el Concejo las consideraciones expuestas, redujo el número de tejedores a ocho; les declaró inhábiles para los cargos de la república, excepto los serviles; hizo obligatorio el examen antes de establecerse (...)»¹⁴.

14. Fortunato Grandes: «Historia alavesa. Los gremios de Salvatierra», en *Euskalerrriaren alde* Vol. XV - Z 253, 387-390 or.

Beste esku-langintza batzuk

Ordulari edo erlojuak or ikusten ditugu Udaletxeetako aurpegian eta eliz-torretako goietan beren egitekoa betetzen. Ordularien egilleak ere garrantzizkoak ditugu aspalditxotik esku-langilleen artean, burni-langilleekin batera.

Bakoitza bere lantegian moldatu oi zan, batere aundia etzan sutegia ta antxe beren tresnak; taratuluak, eztenak, laztabiñak, trintxak, burni-gurazeak, karabillak, maillu ta mailuxkak, ingude edo txingurak eta eskuz eragindako auspodun sutegiak.

Ordulari auek, azken-aldian makina berriagoz trukatu ta burnizko erloju-ete berezietan sartzendituzte. Egitura onen alde batean izaten dute mugitze-ko tresneria ta bestaldean soiñua ateratzekoa edo ezkillak jotzekoa. Iruña'ko Udaletxearen aurpegian ageri dan ordularia, adibidez, onelako lantegi arrunt batean egiña da: Yeregi'tar Manuel'ek egiña da Betelu'ko bere lantegian eta 1849'gn urtean antxe jarria.

LANEKO ARAUDIA

Esku-langintza egiten duteneko lantegiak ia danak sendi-maillakoak ziran, eta oraindik ere ala dira; etxearen edo sendiaren luzapena bezala, esan dezakegu, Etxegarai'tar Karmelo jakintsuak oso egoki idatzi zuanez. Eta ontan diardugunez, langilleen baltsa-antolaketa berezia ez dezakegu aipatu gabe utzi, uri bilduetan sortu zana, eta bein XIX'gn mendearen joanean gal-tzen asi zana, lantoki aundien ugalketaz batera.

Baltsa-antolaketa orren sorrerarik jatorrena, arako lagundi edo baldarna erlijio kutsuko aietan dago, elizkizunetako anaidi edo elkarteak ez diralarik ere. Adibidez: Padua'ko San Antonio, jostunen zaindari; Santa Barbara, su-arotz edo errementarien zaindari; San Krispin, zapatagilleen zaindari; San Eloi, aitzogilleena; San Bernardo, lokarrigillena, e.a. Orrela, eliz-giroko zenbait elkarte edo lagundi edo baltsa, beren erlijio maillako asmoen galerarik gabe, gizarteko bearretan laguntzeko ere mesedegarri gertatu ziran: taldekoen eziñak eta beirak babesten egin oi zituzten, beraz, beren alegiñak, ez alperrik. Onela, bada, XIX'gn mendea bitartean beintzat langilleen bizitza ta ekintza ia erabat langille-baltsa aien barruan ibilli ziran.

Lanbide-ikasle, ofizial eta lanbide-maisuek elkarrekin zituzten beren baltsak; eta auen araudiek –Juan Thalamas'ek dionez– erabakirik zedukaten: «zenbat urtez jarraitu bear zuan lanbide-ikasleak, ofizial ziranek bear zituzten baldintzak maisutzara igotzeko, lanbide bakoitzeko zenbat maisu ari zitezkean erri bakoitzean, e.a.»¹⁵. Ba-zituzten, gaiñera, beste barru-arau batzuk ere. Azkenik, beren artean maiz samar sortu oi ziran arazoak erabakitzeko, Batzar Nagusiek zuten azken-itza.

15. Juan Thalamás Labandibar: *Aspectos de la Vida Profesional Vasca*, 154 or.

Gasteiz'ko argizaigilleen baltsak «Elurretako Andra Maria'ren Kofradia» sortu zuan 1612'an; eta aldi artan eskatzen zuten lenengo baldintza, argizaigille izatekotan, odolez garbi izatea ta ez judutar jatorrikoa.

Kofradiaren araudiak erabakirik zedukanez, argizaigintzara sartzeko azterketak igaro nai zituzten gasteizdarrek etzezaketela egin

«sin traer rrecados vastantes de cómo ba exercido el cargo dos años continuos en cassas de Maestro examinado, y con los dos rrecados, hallándole hávil y suficiente el rretor y mayordomo y dos acompañados, le den su carta de examen autorizada, como conbiene, por la Justicia ordinaria de la Ciudad (...)».

Eta bear bezain trebe aurkitzen ez ba'zuten, «no podrá expedírsele la carta de examen más que de aquello que diere cuenta y razón»¹⁶.

Ori izendatu duten «carta de examen» ori eskuratzea etzan beti erraza; eta ori zala-ta sortu oi ziran zenbait aserre ta borroka garai artako langilleen artean. Adibidez, 1781'ean auzi bat naiko gogorra izan zan Donosti'n aitzogilleen «San Eloi Kofradia» alde batetik eta esku-langille frantzes bat bestetik, onek dalako azterketa-agiririk etzedukala-ta.

«M.N. y M.L. Provincia de Guipúzcoa

Por los autos originales que traslado a las superiores manos de V.S. con todo mi rendimiento, quedará completamente informado V.S. de la primera instancia en que estoy entendiendo, con acuerdo de Asesor, igualmente que han practicado los Alcaldes mis predecesores [en el alcalde de San Sebastián tenemos al autor de este escrito], teniendo la demanda su origen en 19 de julio 1779, puesta por la Cofradía y Gremio de San Eloy de esta Ciudad, contra varios cuchilleros, y otros, que en infracción de sus ordenanzas confirmadas insertas en el Proceso, estaban trabajando a fuego y martillo, sin ser primero examinados con arreglo a su 4.º Capítulo.

El francés Carlos Douset fue uno de los comprendidos en aquella demanda que se le notificó en persona y con él se efectuaron diferentes diligencias aunque jamás se mostro parte como se reconoce del mismo Expediente (...).

Suplico a V.S. se digne tomar este asunto bajo de su elevada protección, dispensándome V.S. sus preceptos para ejercicio de mi filial ciega obediencia (...).

Eta ona emen erantzuna:

«Don Pedro Flores Manzano, del Consejo de S.M., su oidor en la Real Chancillería de Valladolid, y Corregidos de esta Provincia = = Hago saber a la Justicia de la Ciudad de San Sebastián y a qualquier escrivano de S.M., que ante mí se presentó una petición cuyo tenor y de un Auto es como sigue

16. Jesús de Izarra Retana: «Historia y tradición alavesas - Los antiguos gremios de Vitoria». *Euskalerrriaren alde* - Vol. 15, 64-65 or.

Gerónimo de Cincunegui en nombre de Carlos Douset, maestro cuchillero residente en la Ciudad de San Sebastián, pero de nación francés, cuyo poder especial presento, acepto y juro, ante V.M. parezco por el recurso o queja que más haya lugar en derecho me presento, y hallándome como despojalo de mi tienda y poder trabajar en ella, mediante los atropellados procedimientos de la Justicia, escrivano y Ministro de dicha Ciudad, digo que hace ocho días que el Alcalde de dicha Ciudad por medio de Escrivano y Alguacil intimó a mi parte, con pena de prisión y otras, cerrase luego al punto la tienda y no trabajase en su Oficio de cuchillería ni otro, con el pretexto le que no estaba examinado conforme al Capítulo quarto le las ordenanzas confirmadas de la Cofradía de San Eloy (...). De estos autos consta que el año de setenta y los quando era recién venido mi parte a dicha Ciudad, se presentó al mayordomo, que era entonces de dicha cofradía Dn. Juan Francisco de Cardaberaz, quien inmediatamente para ser examinado mi parte, el encargó seis hojas de cuchillos, embiándole él mismo mango de plata (...).

Vistos estos se manda que la Justicia le la Ciudad de San Sebastián ponga a Carlos Douset, maestro cuchillero residente en ella, en posesión y uso de su oficio y nadie le impida en el ejercicio de su arte (...). El Señor Corregidor de esta Provincia lo mandó en Audiencia de veinte y uno de Mayo de mil setecientos ochenta y uno (...)¹⁷.

Lanbide-ikasketak etziran beti luzera berdiñekoak. Bestalde, ikasketak irauten zuan aldi osoan maisuaren etxean bizi oi zan ikaslea, etxeko bat geiago bai'litza. Zeaztasunak argi ta garbi ezagutzeko, berriz, aldi artako itun-agiri batzuk irakurtzea da onena. Luzeegi ez gertatzearen, itun-agiri bi aldutuko ditugu ona, orain berreun urteko gaztelera zaarreen.

«Escritura de aprendiz –espadero– otorgada entre Andrés de Aguirre y Gaspar de Zabala.

En la villa de Tolosa, a quince días del mes de septiembre de mill y seiscientos y treinta años, en presencia de mí Joanes de Liçardi escrivano de Su Magestad y del número de ella y de los (...) de yuso escriptos parecieron presentes de la una parte Andrés de Aguirre, vezino de esta dicha villa, maestro forjador de espadas, y de la otra Joanes de Zabala morador en la tierra de Ibarra, así bien official espadero, con Gaspar de Zabala, su hijo = = E decidieron que entre ellos estaban concertados de que el dicho Gaspar de Zabala le aya de serbir de aprendiz al dicho Andrés de Aguirre, por tiempo de dos años commecados a correr desde oy dicho día en adelante y en el dicho tiempo le ayan de dar el sustento, cama v limpieça y el çapato necesario y enseñarle el dicho officio con cuidado= Y acabados los dos años le ava de dar doze ducados en dinero = Y que el dicho Gaspar de Zabala aya de serbir en los dichos dos años bien y como se acostumbra, sin hazer ausencia ninguna y si se ausentara el dicho Joanes de Zabala su padre luego que fuere rrequerido le traerá D en defecto pagará los daños que de lo contrario se le (...) conforme dijeren y declararen los officiales que para ello ha de nombrar. Yten pusieron por condición que por si alguna enfermedad estubiera enfermo y en la cama de la casa del dicho su amo y dándole los alimentos, que aya de serbir para un día de los que así estubiere sin trabajar dos días además de los dos años = Y en orden al dicho concierto = Dijo el dicho Andrés de Aguirre se obligaba con su persona y bienes presentes y futuros de enseñarle el dicho

17. «Aitzogilleen San Eloi Kofradia» ta bertako langille batzuen arteko auziari dagozkion agiri-tatik artua da. Arauen esanera azterketarik igaro gabekoen arazoa eztabaidatzen zuten. «Archivo Provincial de Guipúzcoa», Sec. 2, Neg. 21 - 1781'gn. urtea, Leg. 84.

su officio al dicho Gaspar lo mejor que pudiera y de darle los alimentos necesarios, cama limpia y zapatos y cumplidos los dichos dos años los doze ducados luego sin otro plaço = y los dichos Joanes de Zabala y Gaspar de Zabala con licencia paternal perdida y abida de que yo el dicho escrivano doy fee y usando de ella ambos (...)»¹⁸.

«Oñatte y Junio 17 de 1755 - Escritura de aprendizaje - barquinero - otorgada por Joachin de Zubia.

En la villa de Oñate a diez y nueve días del mes de Junio y año de mil setecientos y cinquenta y cinco, ante mí el escrivano y testigos parecieron presentes Juan Baptista de Aranguren, maestro de hacer barquines o fuelles para ferrerías y fraguas, y vecino de la villa de Veizama en esta muy noble y muy leal Pro. de Guipúzcoa, de la una parte y de la otra Miguel de Zubia, y con su venia Joachín de Zubia, padre e hijo vecinos de esta dicha villa de Oñate, y dijeron que estaban conbenidos y concertados y por esta escritura se conbienen, concertan y ajustan en esta manera = = Que el dicho Joachín de Zubia haya de servir y servirá por mancebo aprendiz al expresado Juan Baptista de Aranguren en dicho su officio de barquinero y en lo demás que le mandare, siendo lícita y honesta por tiempo y espacio de tres años primeros siguientes que han de empezar a correr y contarse los dichos tres años desde hoy dicho día de la fecha de esta escritura, sin hacer falta, fuga ni ausencia alguna durante los referidos tres años, y si la hiciera sea traído de qualquiera parte que fuese hallado, a cumplir dicho su servicio y se proceda contra él como combenga, y pagará el dicho Miguel de Zubia por el dicho Joachín su hijo al dicho Juan Baptista de Aranguren los daños y costas que por dicha ausencia se le resultaren, y así bien pagará el referido Miguel de Zubia al dicho ruan Baptista todo quanto por el dicho Joachín se le quitase al dicho su amo de su casa, procediendo primero información de su certeza; y el dicho Juan Baptista de Aranguren le dará al dicho Joachín el sustento, cama limpieza y zapatos necesarios durante los dichos tres años de aprendiz, haciéndole buen tratamiento. y le enseñará el dicho officio durante el dicho tiempo para que salga oficial y pueda trabajar por tal con qualquier maestro, y le dará la bula de la Santa Cruzada en cada un año de los dichos tres de aprendizaje, y cumplidos estos le dará treintay seis ducados de vellón en dinero, regulando doce ducados por cada año; y todas las dichas partes por lo que a cada uno toca se obligaron con sus personas y bienes muebles y raices, derechos y acciones habidos y por haber, de guardar, cumplir y pagar lo contenido en esta escritura y a ella obligó en forma el dicho Miguel de Zubia al referido Joachín su hijo, y para que a su cumplimiento sean apremiados sumariamente y vía ejecutiva con costas como por sentencia definitiva de Juez competente... en autoridad de cosa juzgada, dieron poder cumplido a qualesquier Jueces y Justicias de Su Magestad a cuya jurisdicción se sometieron y renunciaron el propio fuero (...). Así lo otorgaron, siendo testigos (...)»¹⁹.

Lanerako baldintza ta itunak lan-baltsa geienetan berdintsuak diranez, ona emen Gorosabel'en aitorpen bat:

«Hay que confesar, sin embargo, que la necesidad de estar incorporado a un gremio, de pasar en él tantos años de aprendizaje, y la de obtener el título de maestro, no era en manera alguna conforme con el espíritu de nuestros fueros,

18. Archivo de Protocolos de Guipúzcoa (Tolosa). Leg. 174, fol. 294 - 1630 urtean.

19. Archivo de Protocolos de Oñate. Leg. 3404, fols. 45-46 - 1755 urtean.

que en todos conceptos respiran libertad. Rechazan, por consiguiente, todas las restricciones que se opongan a su ejercicio, sobre todo en materia de industria»²⁰.

Kondaira-idazle tolosarrak esan digunaren ari bereko itun-agiri batzuk ezagutzen ditut, beren jatorrizko idazkeran ezagutu ere.

Tolosa'ko oskigille edo oiñetakogilleen arteko ofizial batzuek antolatu zuten kofradi edo lagundiko sorrera-agiria dakart adibidetzat, batez ere zatirik jakingarrienak. Or ageri da garbi aski zer-nolako asmoek eragiten zien lan-bal-tsa ari ta ortatik atera dezakegu besteetako giroaren aztarna.

«En la noble y leal villa de Tolosa (...) diócesis de Pamplona, día martes que se cuentan cinco del mes de abril del año (...) de mil seiscientos diez y seis años. En la sala de la torre de cerca aussia que es en esta dicha villa ante y en presencia de mí (...) escribano del rey (...) y testigos (...) presentes (...), oficiales de hacer calzado vecinos de esta dicha villa que actualmente tienen tiendas de hacer calzado en esta dicha villa (...), oficiales jornaleros de hacer el dicho calzado, todos habitantes y moradores en esta dicha villa, por sí mismos y en voz y en nombre de los demás oficiales del dicho oficio de hacer calzado que tienen tiendas y son jornaleros por quienes prestaban y prestaron caución de rato (...); dijeron que por cuanto ellos y los demás oficiales de hacer calzado que en esta dicha villa había, ha habido y había en los tiempos pasados y presentes, se habían hallado y hallaban muchas veces faltosos de los materiales que eran forzosos y necesarios para usar y hacer el dicho su oficio y no se hallaban cuando lo habían menester en esta dicha villa como eran cueros de bueyes, vacas, carneros ni de cabras, cabrones y aforros y pez y otros materiales tocantes al dicho oficio, y que ahora para que los hayan y tengan y estén bien provistos de ellos, todos ellos y cada uno de ellos de una conformidad, querer y voluntad a honra y gloria de Dios N. Señor (...) y de los bienaventurados San Crispín y Crispiniano querían instituir y fundar, como de hecho instituían y fundaban, una cofradía y hermandad con las ordenanzas y capítulos siguientes:

Primeramente que los susodichos y cada uno de ellos y los que en dicho oficio de hacer calzado sucedieren en esta dicha villa y quisieren ser compañeros y hermanos en esta dicha hermandad y cofradía, hayan de dar y den cada uno de ellos para el sustento y conservación de ella todos los días sábados de cada semana, los que tienen y tuvieren tiendas a medio real cada uno, y los oficiales jornaleros cada uno de ellos a sendos cuartillos, a los mayordomos que serán y fueren nombrados adelante, y cuando no los pagaren el tal día sábado o el día domingo siguiente en todo el día, los dichos mayordomos que serán nombrados y los que adelante sucedieran los días lunes siguientes les pidan el dicho medio real a los dichos oficiales que tuvieren tiendas y el dicho cuartillo a los dichos oficiales jornaleros y, cuando no se los quisieran dar y pagar, les hayan de dar y den un par de zapatos de dos suelas por prenda y, si todo el dicho día lunes no sacaren el dicho par de zapatos, hayan de pagar y paguen un real los dichos oficiales que tienen tienda y medio real los dichos oficiales y jornaleros y, pagados aquellos, se le hayan de volver y vuelven su par de zapatos (...).

Iten, que con el dinero que entre los dichos hermanos, así se cogiere, los dichos mayordomos hayan de comprar y compren los materiales necesarios (...)

20. Pablo de Gorosábel: *Noticia de las cosas memorables de Guipúzcoa*. Tomo III, 379 or. Edición 1900.

Iten, que ninguno de los dichos hermanos que al presente son y adelante fueren, no puedan comprar ni compren ningunos materiales para el dicho oficio (...) sin que primero hayan comprado y compren los dichos mayordomos todo lo que montare el dinero que tuvieren cogido, y después que lo hayan comprado de los dichos mayordomos, cada uno de los dichos oficiales puedan comprar y compren los que hubieren menester.

Iten, que los dichos oficiales puedan comprar y compren la corteza que hubieren menester de donde quisieren y por bien tuvieren libremente sin intervención de los dichos mayordomos.

Iten, que el día (...) San Crispín y Crispiniano (...) vayan a casa de uno de los dichos mayordomos y en ella hayan de hacer y hagan elección de nuevos mayordomos para el año siguiente (...).

Iten, que si alguno de los suso dichos y otros cualesquiera que entraren en la dicha hermandad, quisieran salir y salieren de ella, pierda todo lo que hubieran dado en cada una semana desde que entraron hasta que salieron, y demás de ello hayan de pagar y paguen por sus personas y bienes cada uno de ellos seis ducados aplicados para la dicha hermandad (...).

Iten que, si alguno de los demás oficiales de hacer calzado, que al presente tienen tiendas en esta villa o algunos oficiales jornaleros que hay o hubiere en ella quisieren entrar en esta dicha hermandad o compañía, puedan entrar y entren dendicha hermandad hayan de ser y sean admitidos con voluntad de todos los suso dichos (...).

Iten que los dichos mayordomos (...) les hayan de dar y den los (materiales) que les pidieren al precio que los compraron.

Iten que los dichos mayordomos no hayan de dar ni den de fiado a los dichos hermanos ninguno de los dichos materiales (...).

Iten, que cada y cuando que alguno o algunos de los suso dichos y los demás oficiales de hacer calzado (...) fallecieren, todos los hermanos (...) vayan a su entierro (...) so pena de dos reales cada uno que lo contrario hiciera (...).

Iten, que al tiempo que alguno o algunos de los dichos oficiales de hacer calzado hermanos de esta hermandad murieren, se haga cuenta de lo que pagaron desde que entraron en la dicha hermandad (...) y sacado la del gasto que hicieron en decir las dichas misas (...) lo que quedase se devuelva a sus herederos (...).

Iten, que si alguno de los dichos hermanos cayere enfermo en necesidad, al tal se le vuelva y restituya en vida lo que pagó, hecha la cuenta de lo que por él se ha puesto y gastado (...).

Eskul-langilleen lantegi txikien inguru sortuak dira lan-baltsa edo elkarte oiek. Lana egiteko giro ta egikera aiek apurka galdu ziran ainean, baltsa edo elkarte aiek ere erortzen joan ziran. Anaidi aien oroigarritzat or ditugu oraindik ere zenbait kaleren izenak: Errementari kalea, Arostegieta, Kutxilleria, Zapateria, e.a.

Esku-langintza, bere aldaketa eta arauak / Juan Garmendia Larrañaga. – En : *Euskaldunak* = *Euskal etnia* / zuzendaria Barandiaran'tar Jose Migel. – Donostia : Enrique Ayerbe, D. L. 1978. – XXXI, 248 or. : ir. ; 32 cm. – 121-144. or. – OC. T. 2, p. 491-532.